

Modernite – Postmodernite İkiliğinde Cinsiyeti Yeniden Kurgulamak

Çağlar ÖZBEK^[*]

Kısa Özet

Beden, kimlik, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet düzleminde bu çalışmanın konusu, yirmi birinci yüzyılda yaşanan değişimlerin dünyasında farklılaşan kimlik tanımlamalarının, cinsiyet (*sex*) ve özellikle de toplumsal cinsiyet (*gender*) ekseninde bir tartışmasını içermektedir. Çalışma, toplumsal bir kategori olarak cinsiyetin bir “kurgu” olduğunu iddia ediyor. Kimliğin de birçok noktada bir kurgu olduğu noktasından hareketle, asıl temel alınan üst-anlatıların reddinden geriye kalan her şeyin birer kurgu olduğudur. Çalışmada cevap aranan; postmodern teorinin bireyler/kimlikler üzerinden yürüttüğü özgürleştirici politikasının “cinsiyet” özelinde, modernizmin düalizmini ve ötekileştirmeyi toplumsalın alanında yeniden üretip üretmediği sorusudur.

Anahtar Kelimeler: modernite, postmodernite, toplumsal cinsiyet, cinsiyet, kimlik

Abstract

The main scope of this study on body, identity, sex and gender basis includes an argument of varying identity definitions on the basis of sex and gender, in a changing world where many transformations take place. Study argues that gender is a social construction. From the point that identity is also constructed at many points, the main idea is everything is a “construction” that remains after denial of meta-expressions. The answer investigated in that study is the question that if the “liberating” policies of postmodern theories over individuals reproduce “othering” within gender in social domain or not.

Keywords: modernity, postmodernity, gender, sex, identity

Giriş Yerine

“...postmodernizmin büyük anlatıların sonunu salık veren eleştirel buyruğu, dünün toplumunun ve birçok anlamda toplumsal bağın temelinde yatan güç/bilgi, hakikat ve otoriteden vazgeçme için bir çağrıdır” (Jenks 2007, 17).

Siber teknoloji sayesinde birçok “uzman kişi” ulus-devletlerin sistemlerine giriş yaparak verilerle oynayabiliyor ve resmi internet sitelerini çökertebiliyor; örgütlü toplumun yurttaşları, destekledikleri bir oluşum için internet üzerinden “imza” veriyor; dünya üzerindeki en önemli suç örgütleri ileri bilgisayar teknolojileri sayesinde iletişim ağlarını kuruyor; büyük modaevleri defilelerinde “androjen” mankenleri kullanmayı tercih ediyor ve küresel moda anlayışı cinsiyetsizleştiriyor; farklılaşan kimliklerin politikası, tarihinde hiç olmadığı kadar devletlerin siyaseti içinde yer alıyor; birçok ülkede eşcinsel evlilikler hukuksal zeminde yasal hale geliyor ve *teorik olarak modernite çöküyor, postmodernite doğuyor ve/veya modernite yeniden üretiliyor.*

[*] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, caglar@mu.edu.tr

Modernite ve postmoderniteyi karşılıklı bir ilişki halinde, tarihsel zeminde birbirlerinin hazırlayıcısı olarak incelemek, teorinin arkasındaki epistemolojiyi yok saymak anlamına gelecektir. Tek bir modernite ve tek bir postmodernite yoktur. "Terimin (*postmodernite*) anlamı konusunda kimse bütünüyle anlamıyor. Belki bir istisnaıyla: 'postmodernizm', 'modernizme' karşı bir tepki, ondan bir kopuş olarak kavranıyor" (Harvey 2006, 21). Yapı – eyleyen, makro – mikro, düzen – çatışma, ideoloji – oydaşma gibi ikilikler ekseninde tartışma zemini bulan modernite ve postmodernite hakkında farklı yaklaşımlar¹ mevcut olmakla birlikte, bu çalışmanın konusu temel bir toplumsal kategori olarak cinsiyetin bu teoriler ekseninde nasıl bir dönüşüm geçirdiği üzerine odaklanmaktadır.

Grand teorinin çöküşünü müjdeleyen birçok sosyal bilimci, bu durumu postmodernitenin teorilerine referansla açıklama eğilimi göstermektedir. Modernitenin bütün kurumsal yapılar üzerindeki "tarih"i merkeze alan hâkimiyeti postmoderniteyle yıkılmış, "yapı-bozum" (*deconstruct*) teorinin merkezine oturmuştur. Tarih, bu noktada modernitenin en önem verdiği konulardan biri olan bilinci öne çıkarmış, tarih bilincinden yoksun olan toplumların yok olacağı varsayılmıştır. Maine'nin "statüler ve sözleşme", Tönnies'in "ce-maat ve cemiyet", Weber'in "statü ve sınıf", Spencer'in "askeri ve sınıai", Pareto'nun "seçkinlerin dolaşımı", Cooley'in "birincil ve ikincil grupları", Durkheim'in "mekanik ve organik toplumları", Redfield'in "folk ve urban" ayrımı, Becker'in "kutsal ve laik", Lasswell'in "pazarlık toplumu ve garnizon devleti" gibi kavramların hepsi de kökenini tarihten alan (Mills 2000, 251), toplumsal bilinci yaratmaya yönelik oluşturulan kavram ve teorilerdir. Ancak postmodernite, tarihselliği de içine alacak bir şekilde tüm bu kategorileri ve kolektif bilinci redde yöneliktir. İlerleme fikrinden itinayla sakınan postmodernizm, bir yandan her türlü tarihsel süreklilik ve bellek duygusunu terk ederken, bir yandan da tarihi yağmalama ve orada ne bulabilirse onu şimdinin bir boyutu gibi içine çekme konusunda inanılmaz bir yetenek geliştirmektedir (Harvey 2006, 71). Toplumların, kurumların ve toplumsal ilişkilerin hepsini, böylesine bir mekanik ilişkilendirmeden kurtarma vaadini içerir.

Tüm toplumsal kategorileri ve sorunsalları yapı-bozumuna uğratan postmodernite, teorisinin merkezine eklektizm, kinizm, nihilizm gibi akımları koyarak moderniteden farkını ortaya koymaktadır. *Kimlik ve beden politikaları*, tarih sahnesinde belki de hiç olmadığı kadar önem kazanmış, postmodern teorinin de yukarıda saydığımız akımları kapsayacak şekilde desteğini görmektedir.

Tüketilen şeyler arasında diğer nesnelere daha güzel, daha kıymetli, daha eşsiz bir nesne vardır: Bu nesne BEDEN'dir. Bin yıllık bir püritanizm çağından sonra fiziksel ve cinsel özgürleşme biçimi altında bedenin "yeniden keşfi" ve reklâmda, modada, kitle kültüründeki (özellikle de dişil bedenin ki bunun neden böyle olduğunu açıklamak gerekecek) mutlak varlığı – bedenin etrafını kuşatan sağlık, perhiz, tedavi kültü, gençlik, zariflik, erillik/dişillik saplantısı, bedenle ilgili bakımlar, rejimler, fedakârca uygulamalar, bedeni kuşatan Arzu söylene –, bunların hepsi bedenin günümüzde kurtuluş nesnesine dönüştüğünün tanığıdır. Beden bu ahlaki ve ideolojik işlevde tam anlamıyla ruhun yerini almıştır (Baudrillard 2008, 163).

¹ Bir dönem ya da oluşum olarak postmodernite, bir sosyal gelişme tasarısı olarak postmodernizasyon, sosyal ve politik bir ideoloji olarak postmodernizm, sosyal ve kültürel inançlar dizisi olarak postmodernizm, temelciliğin reddi olarak postmodernizm, modernizmin sanatsal ve estetik kodlarını reddeden estetik ve sanatsal bir tarz olarak postmodernizm, moderniteden postmoderniteye geçişi itekleyen bir toplumsal değişim süreci olarak postmodernleşme (Owen 1997, 14; Smith 2007, 289).

Beden, kimlik, cinsiyet düzleminde bu çalışmanın konusu, tüm bu yaşanan değişimlerin dünyasında farklılaşan kimlik tanımlamalarının, cinsiyet (*sex*) ve özellikle de toplumsal cinsiyet (*gender*) ekseninde bir tartışmasını içermektedir. Çalışma, toplumsal bir kategori olarak cinsiyetin bir "kurgu" olduğunu iddia ediyor. Kimliğin de birçok noktada kurgulanan bir "şey" olduğu noktasından hareketle, asıl temel alınan üst-anlatıların reddinden geriye kalan her şeyin birer kurgu olduğudur: Kendisini bir öykünün (bir yapının, bir biçimin ya da bir kategorinin) sınırları dışında varolan bir şey olarak sunan herhangi bir şey, bunu ancak bir kurgu (kurmaca) aracılığıyla gerçekleştirebilir (Sarup 2004, 253–54). Çalışmada cevap aranan; postmodern teorisinin bireyler/kimlikler üzerinden yürüttüğü "özgürleştirici politikasının", cinsiyet özelinde, ötekileştirmeyi toplumsalın alanında yeniden üretip üretmediği sorusudur.

Toplumsal Bir Kategori Olarak Cinsiyet

Bugün özne – iktidar ve buna bağlı olarak gelişen kimlik tartışmalarının başlangıcı hiç kuşkusuz tarihsel olarak oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Ancak yirminci yüzyıl, bu tartışmaların en alevlendiği dönem olarak bilinir. Cinsiyetin ve cinselliğin bir iktidar sorunu olarak kavramsallaştırılmasına en önemli katkılardan birini sağlayan Foucault, *Cinselliğin Tarihi*'nde² Avrupa merkezli bir cinsellik tarihinin varlığını vurgularken, öznenin kuruluşu ve iktidar sorunu üzerinde özellikle durmaktadır. Tam da bu noktada, bir iktidar sorunu olarak eril egemenlik "cinsel"dir. Yalnızca erkekler değilse de, özellikle de erkekler hiyerarşiyi cinselleştirmişlerdir ve toplumsal cinsiyet kavramsallaştırması da buna örnektir (MacKinnon 2003, 150). Ataeril sistem ve heteroseksist kültürün temelini oluşturan bu yaklaşımların, devletler düzeyinde "cinsel politikanın" yeniden düşünülmesi ile aşılabileceğini düşünen MacKinnon'un (2003) yanında Segal (1992), erkeklerin tek tip olmadığından hareketle, farklılaşmış erkek kimliklerinin eril iktidara bizzat kendi içlerinden karşı çıkabileceklerini savunmaktadır. Mevcut heteroseksist ve ataeril sisteme karşı olan bu yaklaşımlar ne olursa olsun, cinsellik ve cinsiyet, tarihsel düzlemde uzun zamandır göz ardı edilen konulardan birisi olmuştur.

Modernitenin belki de arka sıralarda bırakmayı tercih ettiği toplumsal bir kategori olarak cinsellik/cinsiyet, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimlerin alanına hızla nüfuz etmiştir. Modernitenin yapı üzerindeki düalist geleneği, cinsiyet üzerinde de devam etmiş ve cinsiyet salt biyolojik olana indirgenmiştir: Kadın ve Erkek. "Aydınlanma modernizminin 'evrensel özne'sinin cinsiyetsiz ve 'aşkın' olmaktan öte, yalnızca cinsiyetli değil, aynı zamanda çok özgül olduğu giderek açıklık kazandı: Batılı, burjuva, beyaz ve heteroseksüel bir erkek" (Thornham 2006, 33). Bu dört kavram günümüzde bile, egemenliği, güç ve iktidarı belirtmek için yeterli gözükmemektedir.

Dolayısıyla cinsiyet temelli modernist yaklaşımlar, kadınların ve erkeklerin birer özne olarak toplumsal alanda ne şekilde kurgulandığı üzerine odaklanmıştır. Feminist teorisyenlerin de desteğiyle kamusal – özel ayrımında cinsiyet kategorilerinin farklılaşmasına ilişkin tartışmalar, cinsiyeti yine de tek merkezli ve ataeril bir tartışma zemininden kurtaramamıştır. Kadına "anne, eş, evin düzeni ile ilgilenen" gibi "özel" roller yüklenirken, erkek, ev dışındaki tüm işlerle ilgilenen yani "kamusal" olarak yansıtılmaktadır. Kamusal ve özel alan ayrımında ortaya çıkan mekânın cinsiyetler arası farklılaşması, kadının bir özne olarak kimliği hakkında önemli ipuçları vermektedir. Kamusal ve özel ayrımı konusunda, kamusalın erkeklere, özeline ise

2 Foucault, Michel. 2007. [1976] *Cinselliğin Tarihi*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

kadınlara has alanlar olduğunu net çizgilerle belirlemek elbette tartışmalıdır. Fox Keller'a göre, erkeklerin yaşamları, tam da kadınların yaşamları kişisel olduğundan ve olduğu oranda kişisellik dışıdır. Kamusal erkeğin kişisellik dışı siyaseti yine de evcilleştirilmiş, özel alana ait kadınla olan evliliğine bağlıdır; erkeğin akıllığı kadının akıldan arındırılmış duyguyu ete kemiğe büründürebilme kapasitesine dayalıdır (2007, 33). Karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi öngören bu yaklaşımın cinsiyet kategorilerini yeniden sınırlı bir alana hapsettiği bir gerçektir. Bu anlamda kadınların özel alana kapatılmış kurbanlar oldukları doğru değil ancak onların kamusal güçlerinin erkeklerinkine eşdeğer olmadığı da açıktır (Bora 2004, 534). Cinsiyet üzerine modernist teoriler tüm bu kamusal – özel ikiliğinden beslenirken, "farklılık" (belki de bilinçli olarak) gözden kaçırılan bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özne ve Kimliğin Farklılaştırıldığı/Özgürleştiği (?) Alan: Postmodernite

Modernizm ve onun egemen olduğu tarihsel dönem, aydınlanma projesinin etkinleştirilmeye çalışıldığı dönemdir. Aydınlanma projesi, en genel anlamıyla insanlar arasındaki cinsiyet, din, kültür, ırk gibi kimlik kaynaklı farklılıkların değil, benzerliklerin peşinde koşmaktadır. Dünyanın ve toplumun bir bütün olarak ve kuşkusuz ussal temeller üzerinde yeniden yapılandırılmasını öngörür. Postmodern dünyada ise vurgu fantastikleştirme yeteneğine yapılır, hayal gücü ve gerçeklik birbirine kavuşur (Murphy 2000, 140). Postmodernizmin yaşadığımız çağ üzerindeki bu hâkimiyeti, günümüz tartışmalarının merkezine oturan kimlik konusunda da eskimiş ezberleri bozma eğilimindedir. Bu yaklaşıma göre, modernist kimliğin başlıca kaynağı tecrübedir. Aile ve toplumsal sınıfın gerilemesiyle, kimlikler bir kuşağın içindeki eşanlılık tarafından onaylanmakta, giderek artan sayıda başka insanlarla girdiğimiz birçok etkileşimimiz, çok katlı hale gelmiş öz tecrübelerimiz – kişinin yerine getirdiği işlevsel rollerin sayısı ile ayrılması yönündeki modernist tutumla – hakkındaki bilgi ve tecrübemiz, duyarlılığımızı dolaysızlık, etkilenim ve duyguya açık kılmaktadır (Lash 1994, 51).

Dolayısıyla modern dönemde kimliğin toplumsalın alanında yer aldığı görülmektedir. Modern ve geleneksel toplumlarda kimlik farklılaşmamıştır. Modern öncesi toplumlarda kimlik, ne bir sorunsal, ne de bir eleştiri ya da tartışma konusudur (Kellner 2004, 187). Bu dönemde toplumsal tabaka kimliğinin daha göz önünde olduğu, burjuva, serf gibi toplumsal sınıfların egemen olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kimlik, bu sınıfsal tabakalar üzerinden kendini tanımlamaktadır. Ancak daha önce de belirttiği gibi, modernitede kimlik, toplumsalın alanında yer almaya ve kendini öteki bağlantılı ifade etmeye başlamıştır. Modern öncesi dönemin tersine "modernitede kimlik oldukça devingen, çok katlı, kişisel, öz düşünümsel, değişime ve yeniliklere açık bir hale gelmektedir" (Kellner 2004, 187). Modernizmin oturmuş ve çok katlı kimliği kendini bu dönemde, ulusal üst kimlikler üzerinden ifade etmeye çalışmaktadır. Bir ulus-devlete aidiyeti belirleyen vatandaşlık ve benzeri kimlikler bu dönemin belirleyicilerindedir.

Toplumsal cinsiyetin bir kimlik olarak inşa edilmesi de modern dönemin kimliğinin oluşturulmasında önemlidir. Toplumsal cinsiyet olgusunun yorumlanması bu dönemin kimliklerinde "kadın" ve "erkek" olmanın üzerinde yoğunlaşırken, toplumsal anlamda da "anne" ve "baba" olabilmek önem kazanmaktadır:

Oğlan ya da kız doğulur ama nasıl erkek ya da kadın olunur? Geleneksel toplumlarda genellikle evlilik konumu ve çocuk sahibi olma olgusuyla. Erkek ve kadın, yalnızca doğuştan gelen özelliklerle

değil, baba ya da anne olabilmeleri ya da olmaları olgusuyla da tanımlanmıştır. Bu ilke günümüzde şaşırtıcı geliyor bize, ama çağdaş Batı toplumlarında bile, çocuk sahibi olmak ya da olmamak bir cinsiyete ait olma duygusu içinde önemli bir rol oynar. Nasıl “sınıf bilinci”nden söz ediliyorsa, dölleme deneyine, dahası “cinsellik” deneyine eşlik eden öyle bir “cinsiyet bilinci” de vardır (Agacinski 1998, 79).

Moderniteyi yaşayan geleneksel toplumlarda bireyler³, kendilerini ve cinsiyetlerini, “anne” ya da “baba” olmak üzerinden tanımlamaktadırlar. Dolayısıyla “aile” kavramı da bu dönemde önem kazanan ve üzerine yoğun bir biçimde anlam yüklenen bir olgu haline gelmektedir. Modern dönemde bu şekilde inşa edilen kimlik, bir bunalım yaşamaktan uzak, kesin çizgilerle kendi sınırlarını çizmiş bulunmaktadır. Özellikle feminizmin ortaya çıkışı için temel oluşturan, bütün kadınların “anne” olma zorunluluğuna ait düşünce bu dönemde sıkça tartışma konusu haline gelmiştir. Welldon’un (2001) anneliğin idealleştirilmesi ve alçaltılması üzerine gerçekleştirdiği psikanalitik çalışması⁴, anneliğin bilinen ve herkesçe kabul edilen kutsallığının bütün kadınlar tarafından yaşanamayacağı gerçeğini belirtmesi bakımından önemlidir. Sapkınlığın sadece erkeğe ve fallusa indirgenemeyeceğini, kadınların da sapkınlık belirtileri gösterebileceği noktadan hareketle Welldon, kadınların cinselliklerinin ve bedenlerinin özgürlüğü ve öteki ile eşitliği üzerine önemli bulgular sunmaktadır. Sonuçta fallus bir gösterge ve iktidar mekanizmasını güçlendiren bir simge olmaktan öte bir şey değildir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini temelde yaratan bir simge olarak fallus bu noktada ataerkilliği yeniden üretirken, bütün toplumsal kurumlar üzerindeki hâkimiyetini de güçlendirmektedir:

Fallus bir gösterge: Polisin elindeki cop, babanın tokadı, ABD’nin füzeleri. Ama bunların hiçbiri sahibindeki eksiği gidermez: Ne polis iktidara sahiptir, ne baba, ne de ABD Başkanı. O yüzden de çok tehlikelidirler: Bir eksiğe sahip olmanın tahammül edilmez farkındalığıyla, ellerindeki nesnelere akıldışı biçimlerde kullanabilirler. Bir şey öğrenmesi gerekmediği halde işkence yapan polis, durup dururken tokadı basan baba, beceriksizce güç kullanıp yüzüne gözüne bulaştıran ABD, hep o eksiği kapatmaya çalışmaktadırlar. Ama olası suçları engellemek için işkence yapan polise, “terbiye vermek” için tokatlayan babaya, ya da “demokrasi götürmek” için operasyon yapan ABD’ye anlayış göstermekte acele etmeyelim. Yüzeydeki bu “akılcı” açıklamalar birkaç gün, en fazla birkaç yıl içinde yağın yağmurla, esen rüzgârla sıyrılıp gittiğinde geriye kalan şey aydırdır: İşkence, dayak, savaş (Somay 2007, 28).

Cinsiyetlerarası bütün bu farklı tartışmaların ekseninde, modernite – postmodernite ikiliğinde tek ve farklılaşmamış bir kimlikten bahsetmemiz mümkün değildir. Kimlik postmodernitede ayrı bir kavramsallaştırmayı gerektirir. Postmodern kimliğin inşa sürecinde ortaya çıkan üç önemli belirleyici unsurdan söz etmek mümkündür. Bunlar: “ırk, etnisite ve cinsiyet”tir. Bu üç öge, postmodern kimliğin oluşumunda önemli bir yere sahiptirler. Ancak ayrılmış olarak değil eklektik bir biçimde ilerlemektedirler. Etnik kimliklere ve ırksal özelliklere verilen önemin, postmodern kimliğin çok renkli, istikrarsız, değişken ve çok katlı yapısının

3 Yaşadığımız dönemi, modernite sonrası bir safhada düşündüğümüzde, moderniteyi yaşayan toplumları şu andaki zaman – mekân ilişkisinde “geleneksel” olarak tanımlama gereği hissediliyor. Dolayısıyla ortaya “moderniteyi yaşayan geleneksel toplumlar” diye bir kavram çıkıyor. Burada geleneksel toplumdan kastedilen, ilkel toplumlar değil, tam da örgütlü modern toplumlardır.

4 Welldon, Estela V. 2001. [1992] *Anne: Melek mi, Yosma mı?* çev. S. Kunt Akbaş, C. Kurultay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

oluşmasında büyük payı bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet ise, modern kimliğin aksine farklılaşmış ve tercihler anlamında yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Postmodernizmin ve teorisinin toplumsal cinsiyete en önemli katkısı, ona politik bir biçim kazandırması olmuştur (Ashenden 1997, 57). Toplumsal cinsiyetin ve cinselliğin, aile kurumundan çıkıp (modern kimliktekinin tersi bir biçimde) daha farklı alanlarda yorumlanma süreci de postmodernizmin ve onun kimliklerinin getirdiği “yenilik” ve “özgürlüklerden” kabul edilmektedir. Irk, etnisite ve toplumsal cinsiyet gibi toplumsal alanda farklılıkları niteleyen olgular, postmodern teorisinin desteklediği eklektizm yaklaşımının da yeniden üretilmesini sağlamaktadırlar.

Ne olursa olsun, bizi arzu nesnelere sınıflamasından genel özneler sınıflamasına geçiren ve bugün bireysel, hatta topluluklara ilişkin kimlik sorunları ortaya çıkaran, bu anlam kaymasına gerektiği kadar dikkat edilmiyor. Bu kaymanın sonuçlarından biri, bireylerin yeni bir cinsel sınıflamasını yapmak olmuştur; bu sınıflama, bireylerin cinsiyetleriyle değil, zevkleriyle ilgilenir ve bireyi değişmeyen ve kesin bir belirleme içine hapseder (Agacinski 1998, 85).

Bu noktada modernitenin cinsiyetine karşılık postmodernitenin toplumsal cinsiyeti ürettiği/beslediği gibi bir düşünceye ulaşılabılır. Ancak Agacinski'yle beraber, toplumsal cinsiyet üzerine en önemli referanslardan birinin yazarı olan Butler'ın⁵ (2008) da belirttiği gibi, toplumsal cinsiyet tanımlaması da cinsiyet üzerinde yeni bir açılım sağlamakla beraber, yine de kategorilendirme anlamında bir sınırlandırmayı da beraberinde getirmektedir.

Biyolojik olarak kadın ve erkek olmanın ötesinde, bir toplumsal cinsiyet kategorisi olarak kadın ve erkek olmak arasındaki fark nedir? Bu farkı sağlayan unsuru salt kültürle açıklamak elbette yetersiz kalacaktır. Toplumsal cinsiyet, özneyi kültürel formasyonlar neticesinde kadın ve erkek olarak değerlendirmeyi öngörür. “Toplumsal cinsiyeti ‘inşa’ eden ‘kültür’ böylece bir yasa ya da yasalar dizisi üzerinden kavrandığında toplumsal cinsiyet, eskiden ‘biyoloji kaderdir’ formülasyonunda olduğu denli belirlenmiş ve sabitlenmiş oluveriyor. Bu sefer biyoloji değil, kültür kader oluyor” (Butler 2008, 53). Bununla beraber yaşadığımız çağda toplumsal bir kategori olarak cinsiyet de dâhil birçok kavram arasında mesafe ve sınırlar ortadan kalkıyor, eskimiş ezberlerimizi bir kenara bırakmak zorunda kalıyoruz. Kavramlar arasında sınırların ortadan kalkması ile özne, özgürlük vaadi ile karşı karşıya kalırken, sonsuz bir evrende benliğini ve inandıklarını kaybettiği bir gündelik hayatın içinde var olma çabası ile yüzleşmek durumunda kalıyor.

Video, etkileşimli ekran, multimedya, internet, sanal gerçeklik: Karşılıklı etkileşim bizi her yandan tehdit ediyor. Her yerde mesafeler birbirine karışıyor, her yerde mesafe ortadan kaldırılıyor: Cinsiyetler arasında, zıt kutuplar arasında, sahneyle salon arasında, eylemin başkahramanları arasında, özneye nesne arasında, gerçeğe gerçeğin sureti arasında bir mesafe yok artık. Bu kavram kargaşası, zıt kutupların bu çatışması, olası değer yargısının artık hiçbir yerde olmadığını ortaya koyuyor: Ne sanatta, ne ahlakta, ne de politikada. Mesafenin ortadan kaldırılmasıyla, “mesafe pathos”unun ortadan kaldırılmasıyla her şey, üzerine karar verilemez bir duruma bürünüyor (Baudrillard 2001, 129).

Sınırların ortadan kalktığı ve/veya sınırlar arası çizginin bulanıklaştığı bir dünya tasavvur etmek, hele ki bunu toplumsal kategoriler anlamında düşünmek oldukça sarsıcı fakat *postmodernitenin*

5 Butler, Judith. 2008. [1999] *Cinsiyet Belası*. çev. Başak Ertür. İstanbul: Metis Yayınları.

şartı olarak karşımıza çıkıyor. Sonuçtan çok sorulara önem vermesi nedeniyle postmodernite, bir düşünce biçimi olarak varlığını güçlendiriyor. Bu noktada Harvey'in postmoderniteye ilişkin sorduğu şu soru oldukça değerlidir: "Her tür üst anlatıya (Marksizm, Freud'culuk ve Aydınlanma düşüncesinin her türü dâhil) karşı muhalefeti, hep susturulmuş olan 'başka seslere' ve 'başka dünyalara' (kadınlara, eşcinsellere, siyahlara, kendi tarihleri olan sömürgeleştirilmiş halklara) gösterdiği yakın ilgi dolayısıyla devrimci bir potansiyeli var mıdır? Yoksa modernizmin ticarileştirilmiş ve evcilleştirilmiş bir versiyonu mudur?" (2006, 57).

Kadın ve Erkek Olmanın Ötesinde

"Cinsiyetler aslında farklılıklarından başlayarak ve birbirleriyle ilişkileri içinde anlam ve değer kazanır. Bu anlamda, eşcinsellik tercihi, belki de kavramın geleneksel anlamında cinsel kimliğin bir tür silinişidir" (Agacinski 1998, 75).

Modernitenin temelini oluşturan üst-anlatıların reddi, yapı-bozumunu gerektirir. Cinsiyet kategorileri anlamında düşünüldüğünde de bu durum değişmez. Kadın ve erkek olmanın ötesinde başka bir açılım düşünmeyi gerektirmeyen moderniteye karşı postmodernitenin, cinsiyeti kategorileştirmenin dışında farklı bir işlevi vardır. Her alanda farklılığın özgürleştirici siyasetini vurgulayan postmodernite bu siyasetini cinsiyet üzerinde de yürütmektedir. Dolayısıyla karşımıza kadın ve erkek olmanın ötesinde bir cinsiyetler alanı çıkar. Freud'un cinsiyet üzerine gerçekleştirdiği üst-anlatısı hiç kuşkusuz bugün daha çok tartışılmaktadır. Eski çağlarda erkek çocuklarının erkekler tarafından eğitilmesi (kölelerde olduğu gibi) ve soylu ailelerde daha çok erkek hizmetçilerin kullanılmasının eşcinselliği tetiklediğini savunan bu üst-anlatı (Freud, 2004, 109), hem tarihsel ve genel geçer bir anlatı olması hem de cinsel nesne seçiminin nedenselliğe indirgenmesi nedeniyle sorunlu kabul edilebilir.

Bu noktada cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti birbirinden bağımsız ve ayrı kavramlar gibi düşünmemizi engelleyen bir yaklaşımla karşı karşıya kalmaktayız. Sonuçta doğada cinsiyet iki kutupluluk değil bir bütünlüktür, onu toplum iki kutuplu hale getirir (MacKinnon 2003, 267). Cinsiyet, toplumsal cinsiyetle eşdeğer derecede hayali bir konuma yerleştirilmelidir, çünkü her ikisi de değişkendirler, inşa edilmişlerdir ve bu yüzden yapı-bozumuna uğratılabilirler, yeniden düzenlenebilirler (Schwichtenberg 1995, 185). Böylece modernitenin en önemli kimlik belirleyicilerinden olan cinsiyet, postmodernitede yapı-bozumuna uğratılarak, farklılıklar anlamında tekrar tartışmaya açılır hale gelmiştir. Bu tartışma, farklılığı yücelterek, cinsiyetin, cinsel haz ve tercihler konusunda yeniden yorumlanmasını sağlamaktadır. Eğer Agacinski'nin belirttiği gibi, evrensel olarak cinsiyetli olan insanların genel olarak ötekini arzuladıklarını ve döllenmek için ötekine bağımlı olduklarını (1998, 81) kabul etseydik, yukarıda tartışmaya açtığımız farklılıkları tartışmamıza gerek kalmazdı. Erkek ve kadının evrensel olarak ve salt döllenmek için (çocuk doğurmak için ve/veya aile kurmak için, vb.) bir araya geldiklerini savunmak, günümüz toplumlarında eşcinselliği heteroseksist bir tavırla ötekileştirmeyi de beraberinde getirmektedir. Oysa;

Öteki yoksa toplum da yoktur. Toplum yoksa, cinsel ilişki diye bir şey de olamaz; olsa olsa çiftleşme vardır, anların, domuzların, kedilerin ya da somonların da gerçekleştirebildiği doğal bir fiil, üremenin zorunlu önkoşulu, aslında türün sürebilmesi için iki-eşeyli canlıların, özellikle de hayvanların başına

musallat edilmiş bir angarya. Cinsel haz ise (ama cinsel ilişki değil) bu angaryanın müşevvikidir olsa olsa. Değneğin ucundan sallanan havuç, bu angaryaya katlanmamızı sağlayan ödül (Somay 2007, 77).

Heteroseksüel kültüre karşılık, eşcinsellik bir siyasa yaratma çabası anlamında politiktir. Kaynağını ABD ve Batı Avrupa'dan alan ve tarihsel seyrinde feminist hareketten beslenen eşcinsel hareket, Türkiye özelinde son 20 yılda ivme kazanmakla beraber, 1980 sonrası değişen dünya düzeninde asıl şeklini aramaktadır (Özbek, 2015). Türkiye'de konu ile ilgili sınırlı bir literatüre rastlanmakla beraber yapılan çalışmalardan, eşcinsellerin mevcut cinsiyet rollerini kendi içlerinde yeniden ürettikleri sonucuna varılabilir (Selek 2007; Hocaoğlu 2004; Özbay ve Soydan 2003; Berghan 2007) ya da üçüncü bir kimlik mücadelesi verme birikimine sahip olmadıkları için eşcinselliklerini travesti olarak yaşamakta, böylece hâkim rol kalıplarını benimseyerek toplumsal alanda daha fazla kabul edileceklerini düşünmektedirler (Selek 2007, 87). Bu tespit hiç kuşkusuz Türkiye özeline indirgenemeyecek denli kapsayıcıdır. "Toplumsal cinsiyetin toplumca atfedilen bir kavram olduğu düşünülecek olursa, üzerinde cinselliğin uygulandığı varlığın cinsiyetine bakılmaksızın 'kız' olduğu, hareketi uygulayanın ise erkek olduğu kabul edilmektedir" (MacKinnon 2003, 207). Bu kategorileştirme bizi, cinselliğin farklılaştığı alanlarda bile toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden ürettiği sonucuna götürmektedir.

Feminizmin eşcinsel harekete olan katkısı, konunun akademik yazında sıkça tartışılması, cinsiyet rollerinin ve cinsel farklılıklara yönelik araştırmaların niceliksel olarak artışının sağlanması oldu (Connell 1998, 60). Bu artış, akademik dünya ile sınırlı kalmamış, gündelik hayata da yansımalarını hızla hissettirmiştir. Feminist hareketin desteğini alarak güçlenen eşcinsel/LGBTİ hareket, "eşcinsellerin kurtuluşu heteroseksüelleri de özgürleştirecektir" sloganıyla tüm dünyada sivil toplum hareketi içerisine girmiş bulunmaktadır. Ancak bu örgütlenme toplum bazında yaşanan homofobiyi azaltmıştır gibi bir yargıya varmak için henüz çok erken olduğu söylenebilir. Eşcinsellere yapılan zulüm, genelde erkeklerin (heteroseksüel olanların) başka erkeklerden oluşan bir azınlığa karşı hareketi olmakla birlikte, bütün erkeklerin içindeki 'kadınsılığın' zorla bastırılmasının da bir sonucudur. Bu durum, erkeklerin kadınlardan uzak ve kadınları erkeklerden aşağı bir konumda tutmanın yoludur (Segal 1992, 42). Dolayısıyla heteroseksist kültür ve onun destekleyicisi olan homofobi, sadece egemen erkeklik modeline tehdit oluşturan bir gruba karşı olmakla kalmamakta, cinsiyetler arasındaki ayrımcılığı da pekiştirmektedir.

Eşcinselliğin politik olmasını sağlayan bir diğer unsur da, "aile" eleştirisindeki en radikal kopuşun bu kattan gelmiş olmasıdır. Eşcinsel hareketlerin hemen hemen tamamı, aileyi sermayenin emek kaynağı ihtiyacını ve devletin tabi kılma ihtiyacını karşılayan bir heteroseksüellik fabrikası olarak görmektedir (Connell 1998, 64). Wittig'e göre ise cinsiyetin düalist yapısı, zorunlu heteroseksüellik sisteminin üreme odaklı hedeflerine hizmet etmektedir: "Zorunlu heteroseksüelliğin devrilmesiyle 'kişi'nin cinsiyet zincirlerinden kurtulacağını, böylece gerçek bir hümanizmin başlayacağını iddia eder" (akt. Butler 2008, 69). Dolayısıyla eşcinsellik, heteroseksüel kültüre göre hem erkekliğe hem de kurumsal düzeyde aileye karşı bir tehdit oluşturuyordu. Bu tehdit kısa vadede, toplumsal cinsiyet ve cinsellik alanındaki çalışmalara *transgender* (cinsiyetler üstü), *intersex* (ara-cinsiyet), *drag* kültürü ve tüm bunlardan doğan öncü bir *queer* kuramı gibi farklı kategoriler eklemeye başlamıştır.

Yirmi birinci yüzyıldaki cinsiyet çalışmalarına yön verecek olan bu kavram ve teorilerin öncüsü olarak kabul edilen Butler, *drag*'ın⁶ gerçekliğin genellikle varsaydığımız denli sabit olmadığını ortaya koyan bir örnek olması dolayısıyla önemsemektedir. *Drag* örneğini kullanmaktaki esas amacı, toplumsal cinsiyet "gerçekliği"nin zayıflığını teşhir ederek toplumsal cinsiyet normlarının icra ettiği şiddete karşı koymaktır (2008, 29). *Queer* kuramı bu bağlamda, toplumsal cinsiyetler arasındaki rol dağılımlarını ve cinsiyetler arasındaki kategorileri ortadan kaldırması anlamında yıkıcı bir karakterdedir. Butler'a göre her toplumsal cinsiyet *drag* gibidir, çünkü taklit, heteroseksüel projenin ve onun toplumsal ikiciliğinin merkezinde durmaktadır. *Drag*'ın heteroseksüel idealleri taklit ettiği doğrudur ancak heteroseksüel norm tarafından dışlanan bir taklittir bu (Direk 2007, 82). Peki, bu taklit özelliği, eşcinselliğin temelinde yatan özgürleşme/politikleşme/farklılaşmayı yok edip, yerine mevcut (ve temelinde karşı çıktığı) cinsiyet rollerini yeniden üretmesine neden olmuyor mu? Bu durum toplumsal düzlemdeki ötekileştirmeyi kendi içinde yeniden üretmiyor mu?

Eşcinsellik, hareket noktası olarak özgürleşmeyi ve farklılıklara yaşam alanı savunusunu seçmiştir. Toplumsal düzlemde "dezavantajlı" grupların tamamında görüldüğü gibi, hak talep etmekle çabalamış bir tarihi vardır. Bu durum sadece Türkiye gibi ülkelerde değil, birçok Avrupa ülkesinde de benzer özellikler göstermektedir. Ancak, yukarıdaki çalışmaların eşliğinde eşcinselliğin de günümüzde kendi içindeki farklılaşmayla çözümlendiğini görüyoruz. Lezbiyenlerdeki "*butch*" ve "*femme*" ayrımı neyse, geylerdeki "*maskülen*" ve "*feminen*" ayrımı da odur ve bir "toplumsal cinsiyet" kategorisi olarak eşcinsellik, kendi içinde "cinsiyet" rollerini yeniden üretmekte midir? Kadın ve erkek olmanın ötesindeki alan, cinsiyet rollerinin tekrardan üretildiği bir alan mıdır?

Baudrillard'ın (2001), "Hepimiz Transeksüeliz"⁷ söyleminin üzerinden oldukça uzun bir zaman dilimi geçti. Cinsiyetin bir kategori olarak insan hakları dâhilinde olmadığını ve dolayısıyla cinselliğin de özgürleşme ilkesinin olmadığını belirttiği yazısında, insanların kendilerine kimlik arayacak vakitlerinin olmadığını belirtiyor. Ancak günümüzde hala birçok noktada insanların kendilerini kimlikleri üzerinden ifade etme eğilimlerini göz önünde bulundurursak Baudrillard'ın söylemi oldukça radikal kalıyor. Birçok kurumun ya da kavramın *trans*'laşmasını kabul etmekle beraber, postmodernitenin öncülüğündeki farklılık ve özgürlüğe inansak bile, konu cinsiyet olunca insanların hala belirgin kategorilerde kendilerini tanımladıkları bir gerçek olarak karşımıza çıkıyor.

Yukarıda yer alan bazı sorular aslında bu çalışmanın argümanını destekleyen cevapları da içinde saklamaktadır. Günümüzde kimse özgürleştirici cinsel politikaların modernitenin düalist yapı anlayışını yeniden ürettiğini net olarak iddia edemiyor olabilir. Ancak toplumsal görüngüler ve pratikler, cinsiyet özelinde ortaya çıkan farklı yönelimlerin de düalist bir yapıyla yeniden kurgulandığını gösterir niteliktedir. Ve hiç kuşkusuz Weeks'in de belirttiği gibi çeşitliliğin varlığını onaylamak, cinsel gelenek tarafından sorulan "zor" soruları cevaplandırmaz: sadece ortaya yeni soruların çıkmasını sağlar (2016:108).

6 *Drag* kavramı aynı zamanda farklı formülasyonlarda (*drag king* ve *drag queen*), eğlence sektöründeki eşcinsel *act*'i tanımlamak için de kullanılmaktadır. Konuya toplumsal cinsiyet, ırk ve erkeksilik ekseninde farklı bir çalışma için bkz: Judith Halberstam, "Mackdaddy, Superfly, Rapper: Gender, Race and Masculinity in the Drag King Scene", *Social Text*, 52–53, Vol. 15, Fall/Winter 1997, s. 105–131.

7 14 Ekim 1987 tarihli yazı, yazarın *Tam Ekran* (2001) kitabı içinde yer alıyor, s. 17–22.

Kaynakça

- Agacinski, S.** *Cinsiyetler Siyaseti*. çev. İsmail Yerguz. Ankara: Dost, 1998.
- Ashenden, S.** *Feminism, Postmodernism and the Sociology of Gender. Sociology After Postmodernism*. ed. David Owen. London: Sage, 1997.
- Baudrillard, J.** *Tüketim Toplumu*. çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı, 2008.
- Baudrillard, J.** *Tam Ekran*. çev. Bahadır Gülmez. İstanbul: YKY, 2001.
- Berghan, S.** *Lubunya – Transeksüel Kimlik ve Beden*. İstanbul: Metis, 2007.
- Bora, A.** *Kamusal Alan Sahiden Kamusal Mı? Kamusal Alan*. ed. Meral Özbek, İstanbul: Hil, 2004.
- Butler, J.** *Cinsiyet Belası*. çev. Başak Ertür. İstanbul: Metis, 2008.
- Connell, R. W.** *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı, 1998.
- Direk, Z.** *Judith Butler: Toplumsal Cinsiyet ve Bedenin Maddeleşmesi. Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar*. der. Zeynep Direk. İstanbul: YKY, 2007.
- Foucault, M.** *Cinselliğin Tarihi*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı, 2007.
- Fox Keller, E.** *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler*. çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis, 2007.
- Freud, S.** *Cinsiyet Üzerine*. çev. A. Avni Öneş. İstanbul: Say, 2004.
- Halberstam, J.** *Mackdaddy, Superfly, Rapper: Gender, Race And Masculinity In The Drag King Scene. Social Text. 52/52(15), 105-131, 1997.*
- Harvey, D.** *Postmodernliğin Durumu*. çev. Sungur Savran. İstanbul: Metis, 2006.
- Hocaoğlu, M.** *Eşcinsel Erkekler: Yirmi Beş Tanıklık*. İstanbul: Metis, 2004.
- Jenks, C.** *Altkültür: Toplumsalın Parçalanışı*. çev. Nihal Demirkol. İstanbul: Ayrıntı, 2007.
- Kellner, D.** *Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası. Doğu Batı Dergisi. Sayı 15. Ankara: Doğu Batı, 2004.*
- Lash, S.** *Modernite mi, Modernizm mi? Weber ve Günümüz Toplumsal Teorisi*. çev. Mehmet Küçük. *Modernite Versus Postmodernite*. Ankara: Vadi, 1994.
- MacKinnon, C.** *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. çev. Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, İstanbul: Metis, 2003.
- Mills, C. W.** *Toplumbilimsel Düşün*. çev. Ünsal Oskay. İstanbul: Der, 2000.

- Murphy, J. W.** *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*. çev. Hüsametdin Arslan. İstanbul: Paradigma, 2000.
- Owen, D.** *The Postmodern Challenge to Sociology. Sociology After Postmodernism*, ed. David Owen, London: Sage, 1997.
- Özbay, C., S. Soydan.** *Eşcinsel Kadınlar: Yirmi Dört Tanıklık*. İstanbul: Metis, 2003.
- Özbek, Ç.** *Demokrasinin "Yeni" Aktörleri: Ekolojik, Feminist ve LGBT Hareketleri Bağlamında Sivil Toplum Örgütleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, 2015.
- Sarup, M.** *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*. çev. Abdülbaki Güçlü. Ankara: Bilim ve Sanat, 2004.
- Schwichtenberg, C.** *Madonna'nın Postmodern Feminizmi: Marjinallerin Merkeze Taşınması. Kadın ve Popüler Kültür*. der. ve çev. Süleyman İrvan, Mutlu Binark. Ankara: Ark, 1995.
- Segal, L.** *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler*. çev. Volkan Ersoy. İstanbul: Ayrıntı, 1992.
- Selek, P.** *Maskeler, Süvariler, Gacılar*. İstanbul: İstiklal, 2007.
- Smith, P.** *Kültürel Kuram*. çev. Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu. İstanbul: Babil, 2007.
- Somay, B.** *Bir Şeyler Eksik*. İstanbul: Metis, 2007.
- Thornham, S.** *Postmodernizm ve Feminizm. Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü*. ed. Stuart Sim. çev. Mukadder Erkan, Ali Utku. Ankara: eBabil, 2006.
- Weeks, J.** *Bir Kavramın Anatomisi: Cinsellik*. çev. İlknur Güzel, İstanbul: Everest, 2016.
- Welldon, E.** *Anne: Melek mi, Yosma mı?: Anneliğin İdealleştirilmesi ve Alçaltılması*. çev. Semra Kunt Akbaş, Can Kurultay. İstanbul: Ayrıntı, 2001.